

УДК 373.01-021.464

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3\(49\)-524-532](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-524-532)

Засєкіна Тетяна Миколасївна доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, член-кореспондент НАПН України, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, тел.:(044)481-37-11, <https://orcid.org/0000-0001-9362-5840>

ОСВІТНЯ АВТОНОМНІСТЬ УЧНІВ ТА ІННОВАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ДВА ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ СКЛАДНИКИ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуто коло взаємопов'язаних проблем, які супроводжують сучасний стан загальної середньої освіти. Сучасний стан загальної середньої освіти супроводжується реформою, переходом на змішане (дистанційне) навчання, упровадженням нових підходів до навчання, що відбуваються на фоні глобальної цифровізації суспільства, затребуваністю компетентних фахівців, які здатні автономно навчатись, оволодівати ключовими компетентностями і навичками ХХІ століття. Відповідно актуалізується проблема, яка потребує дослідження взаємозв'язку між потребою в організації самонавчання учнів за допомогою освітніх цифрових платформ та здатністю учителів організувати відповідний процес навчання. Для вирішення цієї проблеми досліджено дефініцію освітньої автономності. З'ясовано, що з огляду на складність системи освіти, термін освітня автономність може розглядатись як загальнодидактичний принцип, яким визнається незалежність у прийнятті рішень щодо організації освітнього процесу, управлінських рішень щодо фінансування, кадрової політики та інших аспектів освітньої діяльності. Тобто освітня автономність поділяється за складниками освітньої діяльності на: академічну, організаційну, фінансову та кадрову. Важливим чинником ефективності освітньої автономності є автономність як особистісна якість учасників освітнього процесу. І це, у свою чергу, потребує від учителя умінь застосовувати інноваційні методи навчання, вирішувати проблеми в нестандартний спосіб. Тобто проявляти інноваційну компетентність. Ці аспекти визначають особливість побудови взаємозв'язків між освітньою автономністю учнів та інноваційною компетентністю учителів у дидактичній системі цифрового навчання, процесуальним складником якої є форми, методи і прийоми навчання, які сприяють освітній автономності учнів, розвивають інноваційну компетентність учителів та передбачають широке використання цифрових платформ.

Ключові слова: освітня автономність, інноваційна компетентність, учні, учителі, заклади загальної середньої освіти, цифрові платформи, процес навчання.

Zasiekina Tetiana Mykolayivna Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Deputy Director for Scientific and Experimental Work of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 481-37-11, <https://orcid.org/0000-0001-9362-5840>

EDUCATIONAL AUTONOMY OF STUDENTS AND INNOVATIVE COMPETENCE OF TEACHERS AS TWO INTERRELATED COMPONENTS OF MODERN LEARNING PROCESS

Abstract. The article examines the range of interrelated problems that accompany the current state of general secondary education. The current state of general secondary education is accompanied by reform, the transition to blended (distance) learning, and the introduction of new approaches to learning, which are taking place against the backdrop of the global digitalization of society and the demand for competent professionals who can learn autonomously and master the key competencies and skills of the 21st century. Accordingly, the problem that requires research into the relationship between the need to organize students' self-study using educational digital platforms and teachers' ability to organize the learning process is becoming more relevant. To solve this problem, the author studies the essence of educational autonomy. It is found that, given the complexity of the education system, the term educational autonomy can be viewed as a general didactic principle that recognizes independence in decision-making on the organization of the educational process, management decisions on financing, personnel policy, and other aspects of educational activities. In other words, the author regards educational autonomy as academic, organizational, financial, and personnel components of educational activity. The autonomy as a personal quality of participants in the educational process is an important factor in the effectiveness of educational autonomy. This, in turn, requires the teacher to be able to apply innovative teaching methods and solve problems in a non-standard way. That is, to demonstrate innovative competence. These aspects determine the peculiarity of building relationships between students' educational autonomy and teachers' innovative competence in the didactic system of digital learning, the procedural component of which is the forms, methods, and techniques of teaching that promote students' educational autonomy, develop teachers' innovative competence and provide for the widespread use of digital platforms.

Keywords: educational autonomy, innovative competence, students, teachers, general secondary institutions, digital platforms, learning process.

Постановка проблеми. Сучасний стан загальної середньої освіти можна схарактеризувати такими ключовими термінами: реформа, цифрові

платформи, компетентність. Із 2017 року в Україні започатковано масштабну реформу системи загальної середньої освіти, якою передбачені зміни в термінах здобуття освіти, мережі закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти, структурі й змісті освіти, методиках навчання, навчально-методичному забезпеченні, професійних стандартах учительської діяльності й підготовці майбутніх учителів. Із 2020 року в зв'язку із карантинними обмеженнями, пов'язаними із пандемією COVID-19, а із 2022 року у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії на територію нашої держави, освітній процес у закладах загальної середньої освіти зазнав кардинальних змін, пов'язаних із переходом на дистанційне і змішане навчання. І всі ці зміни відбуваються на фоні глобальної цифровізації суспільства, затребуваністю компетентних фахівців, які здатні автономно навчатись, оволодівати ключовими компетентностями і навичками XXI століття.

Педагогічна проблема, яка потребує дослідження полягає у виявленні взаємозв'язку між потребою в організації самонавчання учнів за допомогою освітніх цифрових платформ та здатністю учителів організувати відповідний процес навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітня автономність досліджується у філософії, педагогіці, психології та в інших науках. Здійснений аналіз наукових джерел дозволяє виявити тенденції розгортання змісту поняття освітньої автономності на різних етапах і в різних умовах. Як зазначає Н. Дмітренко спочатку виникла концепція навчальної автономії у методиці навчання іноземних мов у 1971 році з метою надання дорослим можливості вивчати іноземні мови протягом усього життя (life long learning) [1]. Один із перших засновників концепції автономного навчання Г.Холек визначає, що навчальна автономія – це вміння брати на себе відповідальність за всі рішення, що стосуються всіх аспектів навчальної діяльності, а саме: визначення цілей, змісту навчання, вибір методів і технологій навчання, управління процесом навчання (ритм, час, місце), оцінювання досягнутих результатів [2]. Як притаманно у педагогіці, нові концепції за часту починають розглядатись у різних площинах. Так сталося із навчальною автономією. У 80-х роках минулого століття її стали розглядати як особистісну здібність учня до самонавчання та як модель навчання, в якій учні несуть самостійну відповідальність щодо процесу навчання.

У наукових працях поряд із терміном «автономне навчання» як моделлю навчання зустрічаються близькі за суттю поняття: «індивідуальне навчання», «самостійне навчання», «самоспрямоване навчання», «саморегульоване навчання», «незалежне навчання».

Як здатність особистості до самоврядування та саморефлексії в навчальному процесі, який може відбуватися в умовах масового навчання або заочно (дистанційно) переважно вживається термін «автономність особистості».

У наш час у фаховій сфері став вживатися термін «освітня автономність» яким окреслюється широке коло складників системи освіти у яких можлива автономність.

Для виявлення взаємозв'язків між освітньою автономністю учнів та інноваційною компетентністю учителів, виокремимо ті позиції у фаховій літературі, які стосуються інноваційної компетентності учителів та корелюють із метою нашого дослідження.

Дослідниця І. Дичківська розглядала свого часу інноваційну компетентність педагога як нововведення в педагогічну діяльність, зміни у змісті та технології навчання, що мають на меті підвищення ефективності навчально-виховного процесу [3]. Після того, як у педагогіці визначились із сутністю понять компетенція та компетентність, інноваційну компетентність стали розглядати як особистісну якість. Так Н. Калюжка уже визначає інноваційну компетентність учителя як систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує здійснення ним усіх етапів інноваційної професійної діяльності: від моделювання та прогнозування до впровадження нововведення [4].

У професійному стандарті учителя, прийнятому у 2020 році інноваційна компетентність належить до переліку професійних компетентностей (за трудовими діями або групою трудових дій) і передбачає здатність застосовувати: наукові методи пізнання в освітньому процесі; інновації у професійній діяльності; різноманітні підходи до розв'язання проблем у педагогічній діяльності [5].

Л. Бурчак розглядає інноваційну компетентність як здатність особистості, що базується на динамічній комбінації знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, цінностей, досвіду, особистісних якостей й уможливорює здійснення інноваційної педагогічної діяльності, забезпечує творче самовдосконалення й саморозвиток в процесі виконання професійних обов'язків [6].

Огляд літератури засвідчує, що дослідники освітньої автономії визнають, що для досягнення успіху в особистому житті й подальшій професійній діяльності сучасні випускники закладів загальної освіти мають вирізнятися високим рівнем освітньої автономності, оскільки вона надає їм змогу навчатися впродовж життя, самостійно здобувати нові знання, уміння і навички, здійснювати рефлексію власної освітньої діяльності [7]. І це, у свою чергу, потребує від учителя умінь застосовувати інноваційні методи навчання, вирішувати проблеми в нестандартний спосіб. Тобто проявляти інноваційну компетентність. А в умовах реформи освіти та за переходу на змішаний (або дистанційний) формат освіти проблему взаємозв'язку автономності учнів та інноваційної компетентності учителів слід розглядати як дидактичну систему, яка охоплює й інші складники, як от цільовий, процесуальний та оцінювальний.

Мета статті – висвітлення результатів дослідження з метою поширення досвіду організації самонавчання учнів в контексті сучасних дидактичних

аспектів цього феномену. Моделювання взаємозв'язків освітньої автономності учнів та інноваційної компетентності учителів в дидактичній системі цифрового навчання.

Виклад основного матеріалу. З огляду на складність системи освіти, термін освітня автономність може розглядатись як загальнодидактичний принцип, яким визнається незалежність у прийнятті рішень щодо організації освітнього процесу, управлінських рішень щодо фінансування, кадрової політики та інших аспектів освітньої діяльності. Тобто освітня автономність може поділятись за складниками освітньої діяльності на:

- академічну автономію, коли заклад освіти має право самостійно визначати освітні програми, методики навчання, форми та методи оцінювання результатів навчання студентів та учнів;
- організаційну автономію – можливість самостійного управління внутрішніми процесами: формування структури, розподіл обов'язків, режим роботи тощо;
- фінансову автономію – право самостійно розпоряджатися бюджетними та позабюджетними витратами, залучати додаткові ресурси;
- кадрову автономію – право закладу освіти самостійно визначати кадрову політику: обирати педагогічних працівників, встановлювати вимоги до їхньої кваліфікації, розподіляти навантаження.

В Україні освітня автономія закріплена в Законі "Про освіту" (2017 р.) та інших нормативних актах. Наприклад, університети мають статус автономних установ, що дозволяє їм самостійно формувати навчальні плани та визначати умови вступу на окремі спеціальності. Заклади загальної середньої освіти теж мають певну автономію у виборі освітніх програм, підручників, методик навчання та оцінювання учнів.

Попри явні переваги освітньої автономності, такі як гнучкість в організації освітнього процесу, підвищення якості освіти через конкуренцію та посилення відповідальності закладів освіти за результати; можливість врахування місцевих та регіональних особливостей, та й в цілому можливість створювати унікальні освітні заклади, освітня автономність супроводжується й викликами: небажанням використати надану можливість для суб'єктності, або відсутністю достатнього фінансування для реалізації визначеної суб'єктності. Не менш важливим чинником ефективності освітньої автономності є автономність як особистісна якість учасників освітнього процесу. Освітня автономність учня є системним утворенням особистості, яке надає їй змогу незалежно і самостійно визначати й реалізовувати свідомий вибір здобуття освіти відповідно до певних суб'єктивних і об'єктивних чинників. Освітня автономність учня на відмінну від учительської освітньої автономності, невіддільно пов'язана з певними соціально-психологічними умовами розвитку особистості школяра, зокрема, з формуванням в нього почуття дорослості, прагненням самостійно ставити завдання та виконувати

їх, розвитком соціальної активності, котра спрямована на засвоєння важливих зразків поведінки і цінностей, побудовою стосунків з ровесниками та дорослими. Ці аспекти визначають особливість побудови взаємозв'язків між освітньою автономністю учнів та інноваційною компетентністю учителів. Зв'язок між автономністю навчання та інноваційною компетентністю вчителя є циклічними і взаємозалежним. Забезпечення розвитку освітньої автономності учнів сприяння розвитку інноваційної компетентності учителів, а інноваційна компетентність, своєю чергою, посилює освітню автономію учнів.

Так вплив автономності навчання на інноваційну компетентність учителя проявляється у такому:

- саморефлексія та саморегулювання педагогічної діяльності - учитель постійно аналізує свою професійну діяльність, шукає нові підходи та адаптується до змін, що є основою інноваційності;
- гнучкість у виборі методів та технологій – інноваційно компетентний учитель може самостійно вибирати методи, експериментувати, впроваджувати сучасні технології та адаптувати навчальні стратегії;
- креативність та ініціативність, що вимагає критичного мислення, пошуку нових шляхів розвитку, що є проявом інноваційної діяльності;
- здатність до безперервного навчання - учитель відкритий до нових знань та технологій, швидко адаптується до змін у сфері освіти.

У свою чергу інноваційна компетентність учителя сприяє автономності навчання, що проявляється у таких позиціях:

- володіння сучасними освітніми технологіями: EdTech, адаптивного навчання, гейміфікації та цифровими ресурсами, що сприяє незалежному розвитку та розширює можливості самостійного навчання;
- розвиток навичок самоменеджменту – адже інноваційно компетентний учитель ефективніше планує, ставить цілі та оцінює успіх;
- робота в середовищі змін, що потребує здатність швидко впроваджувати інновації, а учню розвивати свою автономність.

Освітня автономність учня та інноваційна компетентність вчителя – це два складники сучасного педагогічного процесу, які підсилюють один одного. Самостійне навчання формує основу для інноваційного підходу, а впровадження нових ідей та технологій робить учня ще більш незалежним у своєму розвитку.

Інноваційна діяльність учителя, спрямована на розвиток освітньої автономності учнів створює умови для самостійного розвитку знань, критичного мислення та відповідальності за власне навчання.

Процесуальним складником дидактичної системи взаємозв'язку автономності навчання учнів та інноваційної діяльності учителя є такі методи і технології навчання.

Змішане навчання (Blended Learning), за якого учитель створює електронний курс в Google Classroom або на платформі Moodle, де учні

самостійно опрацьовують теоретичний матеріал (відео, інтерактивні презентації, тести), а під час уроків зосереджуються на практичних завданнях та обговоренні. Учні вчаться керувати власним часом, визначати пріоритети в навчанні та самостійно опрацьовувати матеріал.

Проектне навчання за якого учитель дає завдання, наприклад, створити дослідницький проект. Учні самостійно шукають інформацію, обирають методи дослідження та презентують результати у вигляді презентації чи відео. В учнів розвивається самостійність, навички роботи з інформацією, співпраця та критичне мислення.

Фліппер-клас (перевернутий клас, Flipped Classroom), коли учитель записує короткі пояснення тем у відеоформаті та пропонує учням переглянути його вдома, а на уроці вони забезпечують практичні завдання, обговорюють матеріал та розв'язують проблемні питання. Учні вчаться самостійно засвоювати новий матеріал та розвивати навички самоорганізації.

Використання цифрових технологій та штучного інтелекту. У цьому випадку учитель застосовує адаптивні платформи (Khan Academy, Coursera, Duolingo), які підвищуються темп і рівень навчання, дозволяючи йому самостійно розвивати навички. Учні можуть навчатися у власному темпі, самостійно підбирати матеріали для опрацювання та контролювати свій прогрес.

Самооцінювання та рефлексія – прийом, який застосовується наприкінці виконання певного завдання. Наприклад, учитель пропонує учням заповнити Google-форму з питаннями, типу «Що нового я сьогодні побачила? Які питання в мене залишилися? Що мені найкраще?» Учні розвивають навички самоаналізу та відповідальності за власне навчання.

Навчання через гейміфікацію (Gamification in Learning), коли учитель використовує додатки Kahoot, Quizizz, ClassDojo або інтегрує рольові ігри. У цьому випадку формується внутрішня мотивація до навчання, і учні розкривають для себе нові можливості.

Метод дослідницьких (проблемних) запитань (Inquiry-Based Learning) полягає в тому, що замість традиційного пояснення теми, учитель починає урок із запитання, або опису проблеми, а учні самостійно шукають відповіді, висувують гіпотези, здійснюють дослідження. Завдяки цьому розвивається допитливість, автономне мислення та навички наукового пошуку.

Як бачимо переважна кількість названих методів передбачає використання цифрових освітніх платформ. Таким чином, сучасний етап розвитку освітньої автономності учнів здійснюється завдяки прояву інноваційної та цифрової компетентності учителів.

Висновки.

Сучасний стан загальної середньої освіти супроводжується реформою, переходом на змішане (дистанційне) навчання, упровадженням нових підходів до навчання, що відбуваються на фоні глобальної цифровізації суспільства,

затребуваністю компетентних фахівців, які здатні автономно навчатись, оволодівати ключовими компетентностями і навичками XXI століття. Відповідно актуалізується проблема, яка потребує дослідження взаємозв'язку між потребою в організації самонавчання учнів за допомогою освітніх цифрових платформ та здатністю учителів організувати відповідний процес навчання. Для вирішення цієї проблеми досліджено дефініцію освітньої автономності. З'ясовано, що з огляду на складність системи освіти, термін освітня автономність може розглядатись як загальнодидактичний принцип, яким визнається незалежність у прийнятті рішень щодо організації освітнього процесу, управлінських рішень щодо фінансування, кадрової політики та інших аспектів освітньої діяльності. Тобто освітня автономність поділяється за складниками освітньої діяльності на: академічну, організаційну, фінансову та кадрову. Важливим чинником ефективності освітньої автономності є автономність як особистісна якість учасників освітнього процесу. І це, у свою чергу, потребує від учителя умінь застосовувати інноваційні методи навчання, вирішувати проблеми в нестандартний спосіб. Тобто проявляти інноваційну компетентність. Ці аспекти визначають особливість побудови взаємозв'язків між освітньою автономністю учнів та інноваційною компетентністю учителів у дидактичній системі цифрового навчання, процесуальним складником якої є форми, методи і прийоми навчання, які сприяють освітній автономності учнів, розвивають інноваційну компетентність учителів та передбачають широке використання цифрових платформ.

Освітня автономність учня та інноваційна компетентність вчителя – це два складники сучасного педагогічного процесу, які підсилюють один одного. Самостійне навчання формує основу для інноваційного підходу, а впровадження нових ідей та технологій робить учня ще більш незалежним у своєму розвитку.

Література:

1. Дмітренко Н.Є. Генеза проблеми автономного навчання в зарубіжній педагогічній теорії і практиці. *Інноваційна педагогіка*. Вип.8. 2018. С. 62-65.
2. Holec H. *Autonomy and Foreign Language Learning*. Oxford: Pergamon, 1981.87 p.
3. Дичківська І. Інноваційна компетентність педагога. *Дошкільне виховання*. 2010. № 1. С. 7–11
4. Калюжка Н. С. Закономірності та принципи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, інноваційні технології*. 2016. № 2. С. 270-277.
5. Професійний стандарт за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)" https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Nakaz_2736.pdf
6. Бурчак Л.В. Дефініціювання феномену інноваційної компетентності в педагогічній теорії і практиці. *Інноваційна педагогіка*. Вип.64. Том 1. 2023 с.126-129
7. Герасимова О. Експлікація поняття «автономність» у психолого-педагогічній літературі. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С.50-56.

References

1. Dmitrenko, N.Ie. (2018). Heneza problemy avtonomnoho navchannia v zarubizhnii pedahohichnii teorii i praktytsi. [The genesis of the problem of autonomous learning in foreign pedagogical theory and practice]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, Vyp.8, 62-65 [in Ukrainian].
2. Holec, H. (1981). *Autonomy and Foreign Language Learning*. [Autonomy and Foreign Language Learning]. Oxford: Pergamon, 87 [in English].
3. Dychkivska, I. (2020). Innovatsiina kompetentnist pedahoha. [Innovative competence of a teacher]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, № 1, 7–11[in Ukrainian].
4. Kaliuzhka, N. S. (2016). Zakonomirnosti ta pryntsyipy formuvannia innovatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly. [Regularities and principles of forming innovative competence of future primary school teachers]. *Pedahohichni nauky: teoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, innovative technologies*. № 2, 270-277 [in Ukrainian].
5. Professional standard for the professions "Primary school teacher of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Primary education teacher (with a junior specialist diploma)" [Profesiinyi standart za profesiiamy "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel z pochatkovoï osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)"] https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Nakaz_2736.pdf [in Ukrainian].
6. Burchak, L.V. (2023). Definiitsiuvannia fenomenu innovatsiinoi kompetentnosti v pedahohichnii teorii i praktytsi. [Defining the phenomenon of innovative competence in pedagogical theory and practice]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, Vyp.64. Tom 1. 126-129 [in Ukrainian].
7. Herasymova, O. (2016). Eksplikatsiia poniattia «avtonomnist» u psykholoho-pedahohichnii literaturi. [Explication of the concept of "autonomy" in psychological and pedagogical literature] *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal - Ukrainian Pedagogical Journal*. № 2. 50-56. [in Ukrainian].